

KÖNYVISMERTETÉS

Bertényi Iván: *A címertan reneszánsza. Tanulmányok.* Argumentum, Bp., 2010. 475 p. (ISBN 978-963-446-595-9)

A tanulmánykötet Bertényi Iván, az Eötvös Loránd Tudományegyetem professzora korábban megjelent munkáiból válogat. Egy tanulmány – a *Károlyi Sándor grófi címerének 11 gyöngyös pajzskoronája* című dolgozat (309–322.) – most olvasható először magyarul (korábban csak német nyelven volt hozzáférhető). Az első megjelenéshez képest változatlan (csupán stiláris javításokat tartalmazó) formában közölt írások a *Bevezetőt* (7–8.) követően három nagyobb téma köré csoportosulnak, szerzőjük fő kutatási területeinek megfelelően. Az első tematikai egységben címertani tanulmányokat olvashatunk (9–356.), a második pedig Bertényi professzor pecsét- és jelvénytani munkásságából merít (357–393.): itt szerepelnek a Szent Koronával kapcsolatos tanulmányok, amelyek szintén fontos helyet foglalnak el a szerző munkásságában. A harmadik nagyfejezet (395–471.) egymáshoz csupán lazán kötődő írásokat közöl, amelyekben azonban közös, hogy mindegyiknek a témája kapcsolódik a középkori magyar történelemhez. Természetesen ez utóbbi megállapítás a kötet döntő hányadára igaznak mondható, csupán néhány tanulmány jelent kivételt (mintegy jelezve, hogy a heraldika az újkor kutatásának is fontos segéd tudománya). A Károlyiak címerét vizsgáló, fentebb már említett dolgozat mellett ilyen például a Kossuth-címerről szóló írás (291–298.) – amelyet a szerző mestere, Kumorovitz Lajos Bernát emlékének ajánl –, vagy a Festetics család rangemelő okleveleit bemutató értekezés (323–329.). A tanulmányok (a címadó cikk kivételével, amely eredetileg az *Élet és Irodalom* című folyóiratban jelent meg) elsősorban a szakmai közönség számára íródtak, az ismeretterjesztő jellegű dolgozatok kimaradtak a kötetből. A hangsúly – ahogy ez az egyes nagyfejezetek terjedelméből is látszik – a heraldikai témájú írásokon van, így ismertetésemben én is elsősorban ezeket mutatom be.

A műfaj természetéből is adódik, hogy az egyes tanulmányok között esetenként átfedések vannak: ugyanazokat a problémákat Bertényi esetenként eltérő szemszögből többször is megvizsgálta. Mivel ezek a dolgozatok jelentették a professzor heraldikai kézikönyvének (*Kis magyar címertan.* Bp., 1983.; *Magyar címertan.* Bp. 2003.) az előtanulmányait, nem meglepő, hogy a figyelmes olvasó helyenként szó szerinti egye-

zéseket talál a monográfia szövegével. Bertényi évtizedeken át egyedülként közvetítette a nemzetközi heraldikai kutatások eredményeit a hazai történésztársadalom felé. Ennek fényében a kötetben szereplő címertani értekezések közül külön figyelmet érdemelnek azok az írások, amelyek a külföldi szakirodalom eredményeit is hasznosítva tárgyalnak egy-egy magyar vonatkozású problémát. Kiemelendők a parasztmozgalmak heraldikájával, a magyarországi címerváltozatokkal, valamint a hazai címerjoggal kapcsolatos írások.

Az *antifeudális parasztmozgalmak heraldikájának néhány problémája* című tanulmány (13–27.) nem kizárólag Magyarországra összpontosít: először is a francia Jacquerie, valamint az angol Wat Tyler-féle felkelés jelvényeit vizsgálja, de kitér az 1774–1775. évi Pugacsov-felkelés szimbólumaira is. A magyar mellett francia és német nyelven is megjelent írás középeurópai viszonylatban tárgyalja a huszita felkelők, valamint az 1524–1526 közötti német parasztháború egyéni és „közös” címereit, valamint ebbe a sorba illesztve foglalkozik az 1514. évi Dózsa-felkelés során használt jelképekkel. A dolgozat fő mondanivalója, hogy a címerhasználat nem csupán a társadalom előkelő rétegeire volt jellemző: a történelem során a parasztok éppúgy használhattak – és mint a tanulmányból kiderül, használtak is – címereket.

A kötet leghosszabb írása a *Címerváltozatok a középkori Magyarországon* című tanulmány (78–149.). A középkori Nyugat-Európában egyáltalán nem számított szokatlan jelenségnek, hogy egyazon személy több, eltérő címet is használt egymás után, vagy akár egyidejűleg. Bertényi – miután részint a magyar királyok, részint a nemesség és a városok címerváltozataiból nyújtott katalógussal igazolja a jelenség meglétét a korabeli Magyarországon – arra a következtetésre jut, hogy az élő heraldika korában a címerhasználat szabályai sokkal rugalmasabbak voltak, mint az újkorban (az úgynevezett papírheraldika idején). Előfordultak ideiglenes változtatások, amikor csupán alkalmilag módosítottak a címeren (például a „heraldikai udvariasság” szellemében). Megtörtént azonban az is, hogy egy személy párhuzamosan két, vagy több címerváltozatot használt (a leginkább közismert példa erre a magyar királyi címer, amelynek a középkorban kettőskeresztes és vágásos formája is létezett). A dolgozat egyes problémafelvetéseit első megjelenése (1988) óta a szakirodalom részletesen is kidolgozta. Buda város címerének változásairól például maga

Bertényi professzor (jelen kötetben: 252–258.), a királyi méltóságviselők pecsétjein látható sávozatról pedig Rácz György (Az Árpádok sávozott címere egyes főúri pecsétteken a XIII–XIV. században. *Levéltári Közlemények*, 63 [1992] 123–135.) készített önálló tanulmányt.

A *Középkori címerjogunk néhány kérdése* című írás (163–178.) a középkori címerviselés közjogi aspektusait járja körül. Mindenekelőtt cáfolja a 19. századi német és francia heraldika által bevezetett „címerképesség” (*Wappenfähigkeit, capacité héraldique*) elvét, miszerint a középkorban csak bizonyos társadalmi rétegeknek volt joguk a címerek viselésére. A korábban a magyar történetírás által is elfogadott nézetet az elmúlt mintegy fél évszázadban a nemzetközi heraldikai kutatások meggyőzően cáfolták (különösen Rémi Mathieu és Bruno Bernard Heim kutatásai). Ennek nyomán Bertényi Iván számos példán keresztül áttekinti a középkori magyar címerjoggal kapcsolatos főbb kérdéseket, az Európában korábban meghonosodott címerjogi szokások hazai átvételét.

A kötetet a benne foglalt tanulmányok első közlési helyének jegyzéke zárja (473–475.). A szerkesztés gondos (a lábjegyzeteket szándékosan nem egységesítették), az illusztrációk jó minőségűek. A kötetet haszonnal forgathatja mind a szakma, mind a heraldikai kérdések iránt érdeklődő szélesebb olvasóközönség.

Kálmán Dániel

Eckart Henning–Dietrich Herfurt: Orden und Ehrenzeichen. Handbuch der Phaleristik. Böhlau Verlag Köln–Weimar–Wien, 2010. 363 p. (ISBN 978-3-412-20617-8)

A német nyelvterület meghatározó tudományos könyvkiadójánál, a Böhlau Verlagnál jelent meg a – falerisztika alapvető kézikönyvének szánt – mű (Rendjelek és kitüntetések. A falerisztika kézikönyve). A jeles szerzők a magyarországi tudományos életben sem ismeretlenek. Eckart Henning címzetes professzor (*Honoraryprofessor*) a berlini Humboldt Egyetemen a levéltártudomány és az újkori történelmi segédtudományok területén. 2006-ig Berlin-Dahlenben az *Archiv der Max Planck-Gesellschaft* igazgatója is volt. Henning professzor a történelem segédtudományainak egyik legjelesebb művelője Európában. Korábban munkásságának súlyponti területe a genealógia volt, az utóbbi években azonban – az 1980-as évek elejétől kezdődően (éppen Magyarországról kiindulva), s a nemzetközi tudományos életben egyre erőteljesebben érvényesülő tendenciáknak megfelelően – a falerisztika tudományos művelőinek táborában is üdvözölhetjük.

A mű másik szerzője, Dieter Herfurt jeles német falerisztikus, a rendszerváltás előtt katonatiszt, a Nemzeti Néphadsereg ezredese, katonai újságíró, aki a *Militärverlag der Deutschen Demokratischen Republik* igazgatója volt egy ideig. Igen kiterjedt falerisztikai munkásság áll mögötte. Több kötet, katalógus, tanulmány szerzője. A falerisztikán belül sokat foglalkozott a Szovjetunió falerisztikájával, különösen annak katonai vonatkozásaival. 1991-ben a berlini Humboldt Egyetemen megvédett bölcsészdoktori disszertációjában általánosabb falerisztikai kérdésekkel foglalkozott. Az

utóbbi időszakban kitüntetett figyelmet szentel Szász-Weimar falerisztikájának, s ezt az eddig nem kutatott témát részletes monográfiában kívánja feldolgozni. Dieter Herfurt a – nemzetközi összehasonlításban is – vezető szakmai tudományos szervezet, a *Deutsche Gesellschaft für Ordenskunde* tudományos tanácsának vezetője. Dr. Herfurt igen régóta szakmai-tudományos kapcsolatokat ápol a magyarországi falerisztikai tudomány egyes vezető képviselőivel is, és ismeri a magyar falerisztikai kutatások eredményeit.

A két jeles szakember külön-külön írta meg a mű egyes részeit. Henning professzor tekintette át a falerisztika szakirodalmát, legfontosabb bibliográfiáit, s foglalta össze a falerisztika levéltári forrásait. Rövid ismertetést ad – a Német Szövetségi Köztársaság mai területén működő – az állami levéltárakban őrzött (lovag- és érdem)rendi iratanyagokról. A kötet *Rendjelek jogáról* című fejezete ugyancsak az ő munkája. Utóbbiban a Német Szövetségi Köztársaság viszonyain keresztül tárgyalja a kitüntetések adományozása, visszavonása, a visszaadás, s a külföldi elismerések elfogadása és viselésének engedélyezése kérdéseit. Kitér a nemzetiszocialista Németország, illetve a Német Demokratikus Köztársaság elismerései viselhetőségének problémáira is. Érinti az adományozási okmányok, dokumentumok kérdését, és ír a rendi nyugdíjakról is, majd röviden áttekinti az egyes kitüntetések viselési módjait, formáit. Röviden tárgyalja a falerisztika és a genealógia, a heraldika, a numizmatika és éremtan (a német felfogásban ez két különböző terület: pénztörténet és emlékérmek), a szimbolika (inszigniológia), a vexillológia kapcsolódási pontjait, de ír – általánosabban – a történettudományhoz, a művészettörténethez, a viselettörténethez tartozó összefüggésekről is. Érdekes, hogy érinti az „anyagtudományt” (a kitüntetések anyagának vizsgálatát) és a szociálpszichológia – esetleges – kapcsolódási pontjait is.

A kötet másik szerzője, Herfurt az alapfogalmakról ad részletesebb áttekintést, így például arról, hogy mi tekinthető rendjelnek, kitüntetésnek. A rendjelek esetében ír a keresztokról, csillagokról, középmedalionokról, szó esik a rendi csillagokról, sugarakról, (heraldikai) rangkoronákról, s tárgyalja a katonai kitüntetések jellemzőit. Érinti a rendi lánc és a szalag problémáját is. Foglalkozik a rendi jelszavak, illetve a rendi díszöltözetek kérdésével. A kitüntetések (díszjelek) tárgyalása során ír a keresztokról, érmekről, a csillag formájú elismerésekről. Foglalkozik a szalagra helyezett szolgálati elismerések és – általában – a jelvények problémakörével. Röviden bemutatja a redukált példányok, miniatűrök világát.

Rövid egyetemes falerisztikatörténeti áttekintést kapunk az ókori előzményekből kiindulva a középkori és kora újkori egyházi- és világi lovagrendek kitüntetésein át a 17–18. században kialakuló és általánossá váló uralkodói házi rendekig és érdemrendekig. Kitüntetések, díszjelek, női rendek, s a 19. századtól a 20. század elejéig terjedő időszak rendjelei, kitüntetései (díszjelei) is szerepelnek írásában. Áttekintést kapunk az I. világháború, s a két világháború közötti időszak falerisztikájának legfontosabb jellemzőiről. A II. világháború esetében – külön-külön tárgyalva – olvashatunk Németország és szövetségesei, valamint az antifasiszta koalíció korabeli falerisztikájának legfontosabb vonásairól. A II. világháború

utáni időszakot a szerző három rövidebb részre bontva ismereti: az 1955-ig terjedő időszak, az 1955–1990 közötti évek, illetve 1990-től napjainkig. Olyan kérdéseket is érint, mint a rendezlek és kitüntetések előállításai, a falerisztikai emlékek megőrzése, gyűjtése, a modern (köz- és magán)gyűjtemények, a beszerzés, a kereskedelem, s az aukciók témaköre. A 2007 májusában Passauban tartott nemzetközi falerisztikai szimpózium előadásai alapján ír a tárgykörben napjainkban egyre meghatározóbb kérdéskörrel, az „eredeti”, a „kópia”, s a „hamisítvány” problematikájáról. Áttekinti a németországi és egyes külföldi szakmai, gyűjtői szervezeteket, testületeket, s azok rendezvényeit. Az igényes gyűjtő számára alapvető lehet – az akár tudományos igényű – katalogizálás, dokumentálás, s ugyancsak meghatározó lehet a kollektív megfelelő ápolása, tisztítása, az egyes darabok konzerválása, restaurálása. Herfurt – az igényes – falerisztika tevékenysége meghatározó részének tartja a kiállítások rendezését, előadások tartását, illetve a publikálást.

Igen érdekes az, az egyébként nyilvánvalóan szubjektív, tudománytörténeti válogatás, amelyben – mindkét szerző tollából – jeles, döntően német falerisztikusok mikrobiográfiáit olvashatjuk. Egyes 19. századi, illetve a 20. század első felében élt nagyságoktól eltekintve, elsősorban a 20. század második felében, illetve a 21. század elején működött személyekről olvashatunk. A kötetben rövid méltatás jelent meg a következő kutatókról: Maximilian Gritzner (1845–1902), Waldemar Hesse Edler von Hassenthal (1880–1942), Kurt-Gerhard Klietmann (1910–1990), Václav Měřička (1916–2001), Klaus Peter Merta (1956–2005), Otto Friedrich (gen. Otfried) Neubecker (1908–1992), Roman Freiherr von Proháčka (1900–1990), Werner Sauer (1943–2003), Ludwig (Gen. Louis) Schneider (1805–1878), Earst Schubersky (1920–2009), Reinhold Siebentritt (1933–1995), Willi Waldvogel (1944–2001).

A kiadványban áttekintés szerepel a legfontosabb németországi és külföldi múzeumokról, gyűjteményekről, hazai és külföldi rendi jelszavakról is. A kötet igen értékes és hasznos része egy meglehetősen részletes válogatott bibliográfia, amelyben az általános műveken túl, a témára vonatkozó elsősorban német szakirodalom szerepel, de emellett országok szerinti bontásban is fellelhetők publikációk adatai. Végül alapfogalmak rendkívül rövid megfogalmazásai is helyet kaptak a műben.

A jól felépített szerkezetű kiadvány hátránya azonban, hogy képanyaga jelentősen alatta marad a napjainkban – iránymutató – nemzetközi falerisztikai publikációkban megszokott színvonalnak. Nagyon sok a korábban már megjelent, más művekből, árverési katalógusokból, sőt újságokból, folyóiratokból átvett ábra, ami nem szerencsés, hiszen ezeket már sokszor közölték az elmúlt évtizedekben. Érdekes – és egyben kissé szokatlan –, hogy a kötetben nagyon sok könyv, árverési katalógus, újság és folyóirat címlapja (borítója) is szerepel. Ezek egy része nem is falerisztikai jellegű, hanem például levéltártudományi, illetve általánosan a gyűjtéssel foglalkozó mű. A recenzens – ebben az enciklopédiában – nem közölte volna épületek, utcarészletek stb. képeit sem. A falerisztika történeti ikonográfiai forrásanyaga kimeríthetetlenül gazdag,

ebből nyilvánvaló, hogy a szerzőknek módjuk nyílt volna megfelelőbb illusztrációs anyag kiválogatására.

Mindezek mellett összegzésként megállapíthatjuk, hogy a kötet célkitűzése, hogy e tárgykör összefoglaló jellegű, alapműve legyen, sikeresnek mondható, de természetesen minden kérdést – éppen összegző volta miatt – nem tárgyalhat teljes részletességgel. Az egyes rész kérdések iránt érdeklődők számára a bibliográfia mutatja a tájékozódás további lehetőségét.

Pandula Attila

Documenta ad historiam familiae Batori de Ecsed spectantia I. Diplomata 1393–1540. Ad edendum praeparaverunt Richardus Horváth–Tiburtius Neumann–Norbertus C. Tóth. (Szerk. C. Tóth Norbert.). Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Múzeumok Igazgatósága. Nyíregyháza, 2011. 407. p. (ISBN 978-963-7220-73-9.)

Az ecsedi Batori család oklevéltára. I. Oklevelek 1393–1540 címmel, C. Tóth Norbert, Horváth Richárd és Neumann Tibor jóvoltából, a hazai medievisztika legújabb forráskiadványát veheti kézbe az érdeklődő. Jelen munka újabb kötettel gyarapítja az 1988-ban Borsa Iván által – A Szent-Ivány család levéltárával – a Magyar Országos Levéltárban elindított, majd az 1990-es években több kötettel gyarapodott, végül a 2000-es években új lendületet vett családi oklevéltár kiadást. A Palásthy család levéltárának 2001-es, a Wass család cegei levéltárának 2006-os, illetve a Perényi család nyalábi ága hagyatékának 2008-as kiadását követően immár ez a negyedik kötet, amely egy évtizeden belül valamely családra vonatkozóan középkori okleveleket publikál. Ráadásul a Perényiek után egy újabb bárói család, a 15–16. századi magyar történelem kiemelkedő fontosságú családjának levéltára látott napvilágot.

C. Tóth Norbert a kötet *Előszavában* számol be az Oklevéltár megszületésének körülményeiről. Megtudjuk, hogy mindhárom szerző tevékeny résztvevője a család történetét feldolgozó, több mint fél évtizede folyó programnak. A kutatást összegző ismertetőben az érdeklődő részletes tájékoztatást kap az eddig elért eredményekről, továbbá fény derül arra, hogy mi adta meg a lökést az Oklevéltár összeállításához és kiadásához. A program keretében folytatott, egy-egy részproblémát feltáró vizsgálódások ugyanis rávilágítottak arra, hogy az ecsedi Batoriak szerepének feltárása, túl a birtok- és családtörténeti vonatkozásokon, a késő középkori Magyar Királyság politikatörténetének pontosításához, annak bizonyos részletkérdéseinek tisztázásához is nagymértékben hozzájárulhat. A kutatási program eredményein felül ennek felismerése indította a szerzőket arra, hogy megkíséreljék – virtuálisan – rekonstruálni a Batori család ecsedi ágának levéltárát, ezáltal nemcsak a család, hanem az ország középkori története szempontjából is fontos forrásokat közzétéve.

A munka nehézségeiről, azok áthidalásáról, illetve a megjelentetni kívánt oklevelek kiválogatásának elvéről az *Előszó* és az azt követő, szintén C. Tóth Norbert által jegyzett, *Egy kis levéltártörténet* című fejezet tájékoztat. Összehasonlítva a korábban publikált családi levéltárak anyagaival, a Batori család

ecsedí ágának oklevelei nem állnak rendelkezésre önálló levéltári állagként, lévén a családi levéltár nem maradt egyben, illetve teljességében fenn. A szerzőknek így a Magyar Országos Levéltár Mohács előtti anyagának különböző állagaiból kellett kiszedegetni, összegyűjteni a családra vonatkozó iratokat. Az oklevelek feltáráshoz a szerzők korábbi kutatási tevékenysége, illetve Rajcsányi Ádám kamarai levéltáros 1741-ben készített *elenchusa* jelentette a kiindulópontot. Utóbbi az adományokat tartalmazó oklevelek összegyűjtésében volt a szerzők hasznára. A családra vonatkozó valamennyi oklevelés adat feltáráshoz, bár külön nem említik, nyilvánvalóan hozzájárult a korszerű levéltári segédlet (*Collectio Diplomatica Hungarica*, DL-DF 4.3. szerk. Rác György. CD-ROM [Arcanum Digitéka], 2008.) használata is, ami nélkül nem lett volna elérhető a teljességre törekvő anyaggyűjtés.

A nagyszabású, nem kevés idő és energia ráfordítással járó aprólékos munka eredményeként több ezer, elsősorban birtokjogi oklevelet tártak fel a szerzők, de nem minden birtoküggyel kapcsolatos oklevél kapott helyet a kötetben. A legnagyobb tértelt kitevő perhalasztó és hatalmaskodásokat kivizsgáló iratok közlésétől ugyanis a szerzők eltekintettek, vélhetően ezek nagy száma miatt, amely szűfeszítette volna jelen kiadás kereteit. A kötet így a Bátorai család ecsedi ágának birtokadományait, birtokzálogosításait, birtokosztályait, a kölcsönös örökösödési szerződések tartalmazó, illetve a vonatkozó adománylél hiányában, az adott birtok iktatásáról szóló, összesen 295 darab (Mohácsig 275 – köztük két hamis) oklevelét öleli fel.

Ki kell emelni, hogy a szerzők, az utóbbi évtizedek gyakorlatától eltérően, teljes értékű forrásközlést végeztek az oklevelek *in extenso* publikálásával és kritikai apparátussal való ellátásával. Az oklevél sorszámát a keltezés feloldása (és kibocsátásának helye) követi, majd rövid fejregesztából tájékozódhat az olvasó az irat tartalmáról. Az oklevél leírása megelőzi annak szövegét, és itt kaptak helyet a „külzeten” szereplő feljegyzések is (például a konventi jelentések fogalmazványai: 37., 122., 123. stb.). Több szerzőről lévén szó, az apparátust annak a személynek a monogramja zárja, aki az oklevélközlést készítette. Az okleveleket alapvetően az elfogadott forrásközlési szabályzatok alapján publikálták. (Az ettől való eltérésekről és az *e-caudata* megjelenítéséről [például 139., 282., 283.] a *Bevezető*ben kap tájékoztatást az olvasó.) Végül szövegmagyarozó jegyzetek zárják az egyes okleveleket.

A kötetben közölt első irat 1393-ban, az utolsó 1540-ben kelt, ezáltal a család másfél évszázados birtokszerző tevékenysége és stratégiája követhető nyomon, amiből kirajzolódik politikai tevékenységük is. Itt jegyezzük meg, hogy szerencsés lett volna röviden megmagyarázni a választott korszakhatárokat. Tekintve, hogy a Bátorai család ecsedi ágának története nem 1393-al kezdődik és nem is 1540-el végződik, indoklásra szorult volna, hogy miért e két évszám adja az okmánytár korszakhatárait. E 150 évet a szerzők láthatóan a kutatási és érdeklődési területüknek megfelelően osztották fel egymás között. C. Tóth Norbert a Zsigmondtól Mátyás koráig terjedő korszak és a II. Lajos korabeli oklevelek egy részének közlését jegyzi, kiegészítve a leleszi konvent irataival, illetve a 20 darab újkori oklevéllel. Horváth Richárd nevét leginkább a Mátyás-kori, de egy-egy későbbi oklevél közlésénél is megtalál-

juk. Neumann Tibor pedig teljes egészében II. Ulászló korát, és II. Lajos korának a fennmaradó részét dolgozta fel.

Említést érdemel a kötet végén található kiváló *Hely- és névmutató*, amelynek segítségével nemcsak a kötetben előforduló személy- és helynévanyag visszakeresése válik lehetővé, hanem értékes adatokhoz juthat mindenki, aki a helytörténet, a névtan (hely- és földrajzi nevek), a birtoklástörténet, vagy akár a Bátoriak személyi kapcsolatrendszere iránt érdeklődik. Szintén könnyen tájékozódhat az, akit az egy adott méltóságot vagy tisztséget viselő Bátorai családtaghoz köthető oklevelek érdekelnek. A mutató külön érdeme, hogy eddig feltáratlan archontológiai adatokat is tartalmaz Mátyás korától Mohácsig.

Forráspublikációról lévén szó, érdemes megvizsgálunk, hogy jelen kötet mennyiben felel meg az ilyen kiadványokkal szemben támasztott követelményeknek. Ami az áttekinthetőséget és az olvashatóságot illeti, érezhető, hogy a szerzők törekedtek a forrásközlések egységes kivitelezésére, a minden ponton való ellenőrizhetőségre, amire az apparátusok, illetve az azonos típusú oklevelek (például uralkodói parancslevelek a hiteleshelyekhez) fejregesztái hozhatók fel. Előfordulnak ugyan kisebb-nagyobb pontatlanságok, mint mikor a fejregesztában kimarad egy szó (például 27. *Bátori Péter fia János*: a fia szó kimaradt), vagy téves adat szerepel benne (86. *Kállói Péter az apja és Ónodi Cudar Jakab közti korábbi megállapodásba – minthogy apja halálával az reá és testvére*, Andrásra szállt – ..., a fejregesztában *testvére*, *Péterre szállt* szerepel, viszont a mutató helyesen, Kállói András tünteti fel ezen az oklevélhelyen), azonban ezek valószínűleg javíthatóak lettek volna a lektoráláskor.

Szót kell ejteni bizonyos módszertani következtetésekről is, melyek a szerzők minden igyekezete ellenére is előfordulnak a kötetben. Ilyen például az, hogy a szerkesztő külön felhívja a figyelmet arra, hogy az *u* hangot jelölő *v/w* átírása *u*-val történik, de ezt mégsem következetesen alkalmazzák (az értelmezést legkevésbé zavaró *seu* szó *sew*-ként: 89., 157., 203., 223.). Nem egységes a szerzők elképzelése a szövegmagyarozó lábjegyzetekben megjelenítendő tartalomról sem. Különösen az olyan jellegű adatok feltüntetése tűnik esetlegesnek, ahol a kiadás a szövegjavítás miatt eltér az eredeti oklevélétől. Egyes oklevelek esetében a legapróbb eltérést is jegyzetben tüntették fel (162., 171.), míg más esetben ettől eltekintettek. Ilyen például a 124. sorszámot viselő oklevélben az *item prediis Elmed, Poklosthelek* stb. rész, ahol az eredeti oklevélben az *item* és a *prediis* szavak között egy áthúzott birtoknév áll, ami a kiadásban nincs szövegmagyarozó lábjegyzettel ellátva. Egy sorral lejjebb, a birtokok felsorolását követően az oklevél *appellatarum* szava a kiadásban már javítva *appellatis*-ként szerepel, azonban ezt sem tüntette fel az oklevél közlője. Mindez azért meglepő, mert ugyanez a szerző más oklevelek esetében jelezte a hasonlóan „fajsúlyos” eltéréseket, javításokat (38., 50.). Az észrevétel nem is igazán a feltüntetés hiányának szól – hiszen a javított változat közlésével nem hogy nehezítenék, inkább segítik az értelmezést –, hanem a szerzők eltérő elképzeléseiből eredő módszertani következtetlenségnek. Az előkészületben lévő, az ecsedi Bátorai családtagok levelezését (Missiles) tartalmazó kötet remélhetőleg egységesebb lesz ebből a szempontból.

A felhozott példák ellenére a Bátori oklevéltár alaposágával, átláthatóságával, igényességével és formai megjelenítésével nagyon közel áll ahhoz, hogy a modern forráspublicáció minden kritériumának megfeleljen. A célt, hogy egy bárói rangú család levéltárával az ország története szempontjából is fontos forrásokat tegyen teljes szövegben elérhetővé, csak üdvözölni lehet. A megközelítés újszerűsége (szétszóródott családi levéltári anyag összegyűjtése) elvitathatatlan.

Ami a kivitelezést illeti, a könyv könnyen kezelhető és igényes ebből a szempontból is, bár a Bátori István vajda címerével díszített borító véleményem szerint megérdemelt volna színesebb kötést, szemben a mostani szürkével. A kiadó már itt feltűntette, hogy a kötet az Európai Unió által támogatott Magyarország–Románia Határon Átnyúló Együttműködés Program 2007–2013 keretében jelent meg. Ennek szellemében az *Előszó* román és angol nyelvű fordításban is olvasható. Apró észrevétel: a román fordításban, az *Előszó* lábjegyzeteiben szereplő tanulmányok, monográfiák, forrásközlések címe románul is szerepel, míg az angolban angolul nem. Várhatnánk, a kötet további részei is hasonló elvet követnek, azonban sem az *Egy kis levéltártörténetet*, sem az oklevelek fejregesztáit, sem a *Hely- és névmutatót* nem követi fordítás. A miértre nem kapunk magyarázatot, így csak sejtethető, hogy vagy léteznek román nyelvű kiadása is a kötetnek, és ezért maradtak el a fordítások, vagy csak a magyar fél használta ki a program adta lehetőséget, így viszont a borítón szereplő „Két ország, egy cél, közös siker!” jelszó mögött nincs tartalom.

Mindez természetesen nem a szerzőket minősíti, akik – ahogy tőlük várható is volt – újabb maradandó munkával gazdagították a hazai medievisztika eredményeit. Jelen kötet szervesen illeszkedik az ecsedi Bátori család történetét feltáró programba, de nagy haszonnal forgatható a késő középkori magyar történelem feldolgozása során is. Remélhetőleg, az eddig inkább a szakma elismerését kiváltó említett program eredményei, köztük ez az Oklevéltár is, valamilyen formában utat fognak találni a szélesebb kutatói közönség felé is.

Szaszko Elek

A középkori Magyarország digitális könyvtára – Digital Library of Medieval Hungary. <http://mol.arcanum.hu/medieval>.

Szentpétery Imre egyik utolsó rövid írásában (Oklevélnyomozás a kiadások útvesztőjében. Turul, 1947–1950. 26.) a forráskiadványok addig megjelent szinte áttekinthetetlen dzsungeléről írt: „a történetkutató mindig nagy örömmel fogadja egy-egy új oklevél- vagy regeszta-kiadvány megjelenését, mert hiszen ezáltal újabb és újabb anyag válik közkinccsé, amely a kiadás előtt olykor egyáltalán nem, máskor nehezen, de mindig sokkal nagyobb időfelhasználással volt csak hozzáférhető, mint a kiadott szöveg. Ám a kiadványok a kényelmes használat nagy előnye mellett nagy hátrányokkal is bírnak. A sokféle kiadványnak szinte áttekinthetetlen tömege már a nagy szám miatt is veszedelmet rejt magában.” A helyzet a 20. század közepe óta még áttekinthetlenebbé vált, mert az azóta megje-

lenő különböző típusú forráskiadványok (korszakok szerinti, tematikusak, őrzőhely szerinti, stb.) gyakran fedik egymást, ugyanannak az oklevélnek a szövege vagy regesztája különböző formában, más-más, a forráskiadvány sorozatok hagyományaihoz illeszkedően, többször is megjelenik. És még nem említettük a digitális kiadványokat. Korunk erőteljes digitalizációs láza ellenére mégsem beszélhetünk arról, hogy a forráskiadványok rögtön csak digitális formában jelenhetnének meg. Az egyre drágábban, egyre kevesebb példányban megjelenő papír forráskiadványok fenntarthatósága valószínűleg csak úgy lesz tartható a jövőben, ha a papír és a digitális verzió egymással párhuzamosan, egymást kiegészítve jelenik meg. Folyamatosan készülnek újabb és újabb papír alapú forráskiadványok, mert ez a feltétele jelenleg a szakmai előrehaladásnak. Ez a jelenség is azt támogatja, hogy a már megjelent papíralapú kiadványokat tegyük hozzáférhetővé digitálisan. A forráskiadványok számbavétele és együttes hozzáférése legalább akkora igénye a középkorkutatásnak, mint az egyes források papíralapú megjelentetése. A különböző műhelyekben készült, különböző típusú oklevéltár sok-sok információja az együttes hozzáférés esetén összeadódik: magasabb szintű tudásanyag keletkezik.

A Magyar Országos Levéltár (MOL) szükségesnek tartja, hogy ne csak a levéltárak által kiadott (a <http://mol.arcanum.hu/digilib> vagy a <http://www.mol.gov.hu/digitalia>), hanem valamennyi, a középkori Magyarország levéltári forrásait tartalmazó papíralapú forráskiadvány legyen hozzáférhető kereshető kétrétegű pdf formátumban. A MOL biztosítja az anyagi háttérrel és az internetes megjelenést, a kutatók együtt találják valamennyi releváns kiadványt, a forráskiadvány készítőik pedig minden biztonnal örülnek, ha minél többen hozzáférnek munkájukhoz és idézik azt. A MOL-ban ezért a Collectio Diplomatica Hungarica projekt keretében az Arcanummal és a forráskiadványokat készítő műhelyekkel – elsősorban az MTA–SZTE–MOL Magyar Medievisztikai Kutatócsoporttal – együttműködve létrehoztuk *A középkori Magyarország digitális könyvtára* címet viselő forráskiadvány gyűjteményt: (<http://www.mol.arcanum.hu/medieval/>), amely első lépésben 175 kötet, összesen mintegy 140 000 oldal középkori forrás-szöveg digitális hozzáférést biztosítja. Az anyagot négy nagy egységbe rendeztük: a *Régi, több korszakot átfogó sorozatok* (Fejér, Codex diplomaticus; Hazai okmánytár; Hazai oklevéltár) után a *Korszakok szerinti oklevéltárak* következnek. Az *Őrzési hely (gyűjtemény, proveniencia)* szerinti oklevéltárak között az egyházi, megyei, városi, családi, délszláv és dalmáciai, valamint a külföldi levéltári anyagokat tartalmazó forráskiadványok kaptak helyet. A *Tematikus oklevéltárak* közé soroltuk a törvényeket, címeres leveleket, számadáskönyveket, összeírásokat tartalmazó köteteket. A jól kereshető adatbázisból a szövegek másolhatók, szövegszerkesztőbe illeszthetők. Az oldal a MOL harmadik legkeresettebb adatbázisa volt 2011 első félévében a DL–DF adatbázis és a DIGILIB után. További – régebben megjelent és frissen publikált – kötetek hozzáadásával hamarosan teljesülhet Szentpétery kívánsága: ne kerülje el figyelmünket egyetlen oklevélpublicáció sem.

Rácz György